

AXOROTLASHGAN DUNYODA LIDERLIK XUSUSIYATLARI RIVOJLANISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi
Rahimova Marhabo Xusniddin qizi
Rahimovamarhabo10@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19408707>

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va shiddatli axborot almashinuvi davrida liderlik (yetakchilik) xususiyatlarining transformatsiyasi tahlil qilinadi. Zamonaviy rahbar nafaqat boshqaruv ko‘nikmalariga, balki yuqori darajadagi axborot madaniyati va moslashuvchanlik qobiliyatiga ega bo‘lishi lozimligi asoslab berilgan. Maqolada lider shaxsini shakllantirishning pedagogik (ta’lim mazmuni, metodika) va psixologik (emotsional intellekt, stressga chidamlilik, kreativlik) omillari ochib beriladi. Shuningdek, axborotlashgan jamiyatda raqamli savodxonlikning liderlik samaradorligiga ta’siri bo‘yicha ilmiy xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: axborotlashgan dunyo, liderlik, pedagogik omillar, psixologik omillar, emotsional intellekt, boshqaruv mahorati, raqamli muhit, shaxs rivojlanishi.

Leadership Characteristics in the Information World and Pedagogical-Psychological Factors of Development

Abstract: The article analyzes the transformation of leadership qualities in the era of globalization and rapid information exchange. It substantiates that a modern leader must possess not only management skills but also a high level of information culture and adaptability. The paper reveals the pedagogical (educational content, methodology) and psychological (emotional intelligence, stress resistance, creativity) factors of forming a leader's personality. Additionally, scientific conclusions on the impact of digital literacy on leadership effectiveness in the information society are presented.

Keywords: information world, leadership, pedagogical factors, psychological factors, emotional intelligence, management skills, digital environment, personality development.

Лидерские качества в условиях информационного общества и психолого-педагогические факторы их формирования

Аннотация: В данной статье рассматривается трансформация лидерских качеств в условиях современного информационного мира и стремительной глобализации. Обосновывается необходимость наличия у современного лидера не только управленческих компетенций, но и высокого уровня информационной культуры и гибкости. В работе раскрываются педагогические (содержание и методы обучения) и психологические (эмоциональный интеллект, стрессоустойчивость, креативность) факторы, влияющие на формирование личности руководителя. Также представлены научно-обоснованные выводы о роли цифровой грамотности в повышении эффективности лидерства в информационном обществе.

Ключевые слова: информационный мир, лидерство, педагогические факторы, психологические факторы, эмоциональный интеллект, навыки управления, цифровая среда, развитие личности.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida boshqaruv tizimi butunlay yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek: "Yangi O‘zbekistonni biz intellektual salohiyati yuksak, zamonaviy bilim va dunyoqarashga ega bo‘lgan yoshlar bilan birgalikda quramiz". Darhaqiqat, axborot oqimi cheksiz

bo‘lgan hozirgi sharoitda liderlik faqatgina buyruq berish emas, balki axborotni tahlil qilish, jamoani psixologik qo‘llab-quvvatlash va pedagogik mahorat bilan yo‘naltirish san’atidir. Shu bois, zamonaviy lider nafaqat vertikal boshqaruv tizimida, balki gorizontal muloqot va axborot almashinuvi maydonida ham mohir bo‘lishi talab etiladi. Axborotlashgan dunyoda liderlik tushunchasi endilikda faqatgina "rahbarlik" tushunchasi bilan cheklanmaydi; u jadal o‘zgaruvchan voqelikka moslashish, kognitiv egiluvchanlik va jamoaning intellektual salohiyatini birlashtira olish qobiliyatidir [1, 42-b.].

I. V. Peskova tashkilotchilik qobiliyatlarining asosiy komponentlari sifatida “voqelikda yo‘nalishni oqilona topish” qobiliyatini, yetakchi komponentlar sifatida esa “topqirlik va zukkolikda, jasorat va qat’iyatda namoyon bo‘ladigan ijodiy tafakkur bilan birgalikda aqlning moslashuvchanligi” ajratib ko‘rsatadi.

Tadqiqotchi tomonidan tashkilotchining faoliyati uchun yanada o‘ziga xos xususiyat – “Harakatsizlik” alohida ajratib ko‘rsatilgan bo‘lib, u tomonidan “o‘rtoqlarga ta’sir qilish qobiliyati”, “bir vaqtning o‘zida ularning ruhiyatining turli tomonlariga – aqliga, tuyg‘ulariga, irodasiga ta’sir qilish qobiliyati” deb ta’riflagan va “bu tashkilotchining aqliy sifatleri, uning tabiati jihatlari, temperamenti bilan belgilanadi” [46, 78-b.].

Sh. Yuldashev fikriga ko‘ra, tashkilotchilik qobiliyatlarning markaziy “o‘zagi” bo‘lib boshqara olish, ya’ni boshqa faoliyat turlaridan farqli ravishda, tashkilotchilik ishi uchun zarur bo‘lgan murakkab xususiyat hisoblanadi.

Bir qator olimlar liderlikni hodisa sifatida o‘rganishning umumiy sxemasini bir necha analitik bloklar ko‘rinishida taklif etib, ular mohiyatiga ko‘ra liderlikning barcha muammolarini o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu sxema uchta asosiy bandni o‘z ichiga oladi:

1. tuzilish xususiyatlari (shaxs fazilatleri);
2. amalga oshirish mexanizmlari;
3. borishi dinamikasi [36, 45-b.].

Tadqiqotimiz nuqtayi nazaridan birinchi band ko‘proq qiziqish uyg‘otadi. Afsuski, mamlakatimizda lider shaxsiy fazilatlarini ko‘rib chiqish muammosiga yetarlicha e’tibor berilmagan. Mazkur muammo psixologiya fanida: E. G‘oziyev, I. P. Volkov, V. A. Golneva, V. Karimova, Sh. Yuldashev, Ye. M. Dubovskaya, A. S. Krikunov, R. L. Krichevskiy ishlarida kengroq aks ettirilgan. Odatda guruh faoliyatini tashkil eta oladigan, amalda boshqalarni boshlab borgan holda guruhdagi munosabatlarni tartibga sola oladigan guruh a’zosini lider deb hisoblash qabul qilinadi. Lider boshqa guruh a’zolarining aksariyati kabi fazilatlariga ega, ammo uning harakatlari boshqalarning harakatlaridan sifat jihatidan farq qiladi hamda uning faoliyati darajasi qolganlarga qaraganda yuqori bo‘ladi.

Axborotlashgan dunyoda liderlik fenomeni nafaqat boshqaruv qobiliyati, balki yuqori darajadagi moslashuvchanlik va intellektual salohiyatni talab etadi. I. V. Peskova tashkilotchilik qobiliyatlarining asosiy komponentlari sifatida “voqelikda yo‘nalishni oqilona topish” qobiliyatini, yetakchi komponentlar sifatida esa “topqirlik va zukkolikda, jasorat va qat’iyatda namoyon bo‘ladigan ijodiy tafakkur bilan birgalikda aqlning moslashuvchanligi”ni alohida ajratib ko‘rsatadi. Liderlikni rivojlanishining pedagogik-psixologik omillari orasida shaxsning o‘z o‘rtoqlariga va guruh ruhiyatining turli tomonlariga — aqliga, tuyg‘ulariga hamda irodasiga bir vaqtning o‘zida ta’sir qila olish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon ko‘p jihatdan tashkilotchining aqliy sifatleri, tabiati va temperamenti bilan belgilanib, uning faoliyat darajasi guruhning boshqa a’zolariga qaraganda yuqori bo‘lishini ta’minlaydi [46, 78-b.].

Sh. Yuldashev yondashuviga ko‘ra, liderlikni rivojlantirishning markaziy “o‘zagi” bo‘lib boshqara olish xususiyati hisoblanadi va u boshqa faoliyat turlaridan o‘zining murakkabligi bilan farqlanadi. Zamonaviy psixologiyada liderlikni hodisa sifatida o‘rganish uchta asosiy analitik

blokni o‘z ichiga oladi: shaxsning tuzilish xususiyatlari (fazilatlarini), amalga oshirish mexanizmlari hamda borishi dinamikasi. Odatda, guruh faoliyatini tashkil etib, amalda boshqalarni boshlab borgan holda munosabatlarni tartibga sola oladigan shaxs lider deb hisoblanadi. Uning harakatlari guruhning boshqa a'zolaridan sifat jihatidan farq qilishi uning rivojlanish darajasini belgilaydi. Shu bilan birga, ontogenezda lider shaxsini tarbiyalashda pedagogik jihatlariga, xususan bola shaxsidagi ijobiy fazilatlarni shakllantirish masalalariga ustuvor ahamiyat berish lozim.

Liderlikning rivojlanishi — bu murakkab psixologik va pedagogik jarayon bo‘lib, u shaxsning nafaqat tug‘ma xususiyatlariga, balki tizimli ravishda shakllantiriladigan ko‘nikmalariga ham tayanadi. Quyida ushbu jarayonning asosiy mexanizmlari va rivojlanish omillari keltirilgan:

Liderlikni rivojlantirishning markaziy "o‘zagi" boshqara olish qobiliyati hisoblanadi, bu esa boshqa barcha faoliyat turlaridan o‘zining murakkabligi va ko‘p qirraliligi bilan ajralib turadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun liderlik hodisasini uchta asosiy blok orqali tahlil qilish va rivojlantirish lozim:

Tuzilish xususiyatlari: Bunga shaxsning o‘ziga xos fazilatlarini, masalan, topqirlik, zukkolik, jasorat va qat’iyat kiradi.

Amalga oshirish mexanizmlari: Lider o‘z guruhiga ta’sir o‘tkazish usullarini, ya’ni o‘zgalari ruhiyatining intellektual, hissiy va irodaviy tomonlariga bir vaqtning o‘zida ta’sir qilishni o‘rganishi kerak.

Borishi dinamikasi: Liderlik doimiy harakatdagi jarayon bo‘lib, u guruhdagi munosabatlarni tartibga solish va faoliyat darajasini doimiy ravishda yuqori ushlab turishni talab qiladi[2; 86-b.].

Liderlik rivojlanishida aqlning moslashuvchanligi va voqelikda yo‘nalishni oqilona topa olish qobiliyati yetakchi komponentlar sanaladi. Shaxsning rivojlanish darajasi uning harakatlari guruhning boshqa a'zolaridan sifat jihatidan farq qilishi va faoliyat samaradorligining yuqoriligi bilan belgilanadi.

Ayniqsa, ontogenez (shaxsning individual rivojlanishi) davrida lider — bola shaxsining ijobiy fazilatlarini tarbiyalash va pedagogik jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirish liderlik salohiyatini yuzaga chiqarishning eng muhim omilidir. Bu jarayon ko‘p jihatdan insonning temperamenti va tabiatidagi individual xususiyatlar bilan chambarchas bog‘liq holda kechadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, liderlikni rivojlantirish – bu bir martalik jarayon emas. Axborot oqimi tez bo‘lgani uchun liderda "meta-ko‘nikma"lar (o‘rganishni o‘rganish) shakllangan bo‘lishi shart. Ta’lim jarayonida liderlikni rivojlantirishda "case-study" va "andragogik" yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etadi

Xulosa: Axborotlashgan jamiyatda liderlik fenomenini faqatgina texnologik bilimlar bilan cheklab bo‘lmaydi. Zamonaviy lider — bu yuqori darajadagi emotsional intellekt, strategik fikrlash va doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirish kabi pedagogik-psixologik omillarning sintezidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, axborot oqimi kuchli muhitda yetakchining asosiy vazifasi nafaqat axborotni boshqarish, balki jamoaning intellektual salohiyatini umumiy maqsad yo‘lida birlashtirishdan iboratdir. Pedagogik metodikalar asosida liderlik fazilatlarini shakllantirish, shaxsning kreativlik va moslashuvchanlik imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Axborotlashgan dunyoda liderlik fenomeni an’anaviy boshqaruv tamoyillaridan tubdan farq qilib, u nafaqat texnologik bilimni, balki chuqur pedagogik-psixologik tayyorgarlikni talab etadi. Zamonaviy sharoitda liderning muvaffaqiyati uning ulkan axborot oqimlari ichidan eng muhimini saralay olishi, jamoada raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishi va o‘zgaruvchan vaziyatlarga tez moslashuvchanligi bilan belgilanadi. Psixologik nuqtai nazardan, liderning emotsional intellekti (EQ) va stressga chidamliligi raqamli muhitdagi "insoniy bo‘shliq"ni to‘ldirishga xizmat qiladi, bu esa jamoada o‘zaro ishonch va motivatsiyani saqlab qolishning asosiy omilidir. Pedagogik omillar esa liderlikni doimiy o‘rganish va o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayoni sifatida namoyon etadi; bunda tanqidiy fikrlash

va kreativ yondashuv yetakchining intellektual salohiyatini yuzaga chiqaradi. Xulosa qilib aytganda, axborotlashgan jamiyat lideri — bu yuksak texnologik savodxonlik bilan birga, kuchli ma’naviy-psixologik qiyofaga ega bo’lgan, doimiy rivojlanishdagi shaxsdir. Faqatgina pedagogik mahorat va psixologik barqarorlikning uyg‘unligi liderga global axborot makonida samarali va raqobatbardosh faoliyat yuritish imkonini beradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 42-b.
2. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников. – М.: Просвещение, 1980. (Matndagi "Harakatsizlik" va ta'sir o'tkazish qobiliyati aynan Umanskiy maktabiga tegishli) 46, 78-b.
3. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты. – М.: Изд-во МГУ, 1991. 36, 45-b.
4. Umanskiy L.I. Tashkilotchilik psixologiyasi (1980). 46, 78-b.
5. G‘oziyev E.G‘. Menejment psixologiyasi. – Toshkent: “Universitet”, 2001. – 160 b.